

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۷/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۰/۲۳

مقایسه نابرابری توسعه‌ی استان کردستان با سایر استان‌های ایران

اکبر ویسی

دکترای جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند، ایران

کریم حسین زاده دلیر

استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند، ایران.

بختیار عزت پناه

استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند، ایران.

چکیده:

نتایج پژوهش حکایت از وجود نابرابری بین استان کردستان با میانگین کشوری در ابعاد و شاخص‌های جمعیتی، بهداشتی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی دارد که در سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ به ترتیب به میزان ۲/۶۶، ۲/۹۲ نابرابری و شکاف سطح توسعه بین این استان و میانگین کشور وجود داشته است.

کلمات کلیدی: توسعه، نابرابری توسعه، استان‌های ایران، استان کردستان، تحلیل عاملی

۱- مقدمه و بیان مسأله:

دیرزمانی است که سیاستگذاران و برنامه‌ریزان ملی و منطقه‌ای در ایران برای رسیدن به تعادل و توازن منطقه‌ای در ساختار و سازمان فضایی استان‌های ایران از طریق برنامه‌های مختلف توسعه تلاش می‌کنند. اگر چه در برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب تلاش‌های فراوانی برای رفع و کاهش نابرابری‌های توسعه استانهای ایران شده ولی به دلیل عمق و شدت نابرابری‌های توسعه به جا مانده از گذشته همچنان شاهد نابرابری‌های توسعه در پهنه وسیعی از سرزمین ایران هستیم.

این پژوهش با هدف بررسی و مقایسه نابرابری توسعه در بین استان کردستان و سایر استان‌های ایران طی دو دوره آماری ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ انجام گرفته است. روش پژوهش «توصیفی-تحلیلی» است. برای سنجش نابرابری توسعه از ۲۵ شاخص مختلف جمعیتی، بهداشتی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی که داده‌های آنها از منابع مکتوب و اسناد منتشر شده توسط سازمانهای رسمی اقتصادی-اجتماعی (مرکز آمار ایران، معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری) و پژوهشهای موردی انجام شده جمع‌آوری استفاده شده است.

داده‌های مورد نیاز از طریق سالنامه‌های مرکز آمار ایران در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ جمع‌آوری شده و با استفاده از روش تحلیل عاملی در نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. سپس جمع نمرات عاملی را محاسبه و میانگین آنها را به عنوان معیاری برای سطح توسعه یافتگی استان‌ها در نظر گرفته و براساس آن رتبه‌بندی استان‌ها محاسبه شد و جمع نمرات عاملی استان کردستان را با میانگین جمع نمرات عاملی کل استان‌ها محاسبه و تفاوت آنها و میزان نابرابری توسعه بین آنها به دست آمده است. جایگاه استان کردستان و سایر استان‌ها به وسیله نرم‌افزار GIS9.3 در سازمان فضایی ایران ترسیم شده است.

نویسنده مسئول: کریم حسین زاده دلیر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند، dr_k_dalir@yahoo.com

رشد و توسعه، نابرابری و شکاف عمیقی بین مناطق و استانهای کشور وجود داشته و تنها از برنامه عمرانی سوم برنامه‌ریزان به شدت شکاف‌های منطقه‌ای و استانی در ابعاد مختلف توسعه پی بردند و در نهایت در اجرای برنامه پنجم (۱۳۵۶-۱۳۵۱) شکاف عمیق نابرابریها بین مناطق و استانها به تهیه طرح آمایش سرزمین و انعکاس وسیع آن در جریان تهیه برنامه ششم گردید که اجرای آن با پیروزی انقلاب اسلامی متوقف شد. و با پیروزی انقلاب اسلامی چون یکی از اهداف آن عدالت و تعادل منطقه‌ای و تخصیص امکانات، خدمات و فعالیت‌ها متناسب با استعدادها و پتانسیل‌های مناطق در جهت رفع نابرابری‌های منطقه‌ای بود تا حدودی شکاف بین مناطق کاسته شد و بعدها علیرغم توجهات سیاستگذاران و برنامه‌ریزان به این موضوع، و تاکید مسئولین ملی و استانی به ضرورت برنامه ریزی منطقه‌ای در جریان برنامه‌های توسعه به علت شدت شکاف و نابرابری‌های به جا مانده از رژیم گذشته همچنان سایه نابرابری‌های توسعه بر گستره‌ای از سرزمین ایران مشهود است.

با توجه به مطالب گفته شده این پژوهش درصدد شناسایی میزان نابرابری توسعه استان کردستان و دیگر استان‌های ایران برای فراهم آوردن منابع اطلاعاتی لازم در جهت برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های ملی و منطقه‌ای برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران است. تا آنها با اتخاذ تدابیر لازم و برنامه ریزی در جهت به‌کارگیری و استفاده بهینه از منابع و امکانات موجود و بالقوه استان کردستان در جهت کاهش نابرابری توسعه این استان و دیگر استان‌ها اقدام نمایند.

۱-۳- اهداف پژوهش

هدف اصلی این مقاله شناسایی جایگاه استان کردستان در میان سایر استان‌ها و بررسی میزان نابرابری توسعه بین استان کردستان و سایر استانهای ایران در دو دوره آماری ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ می‌باشد.

ولی با وجود این همچنان سایه نابرابری و عدم تعادل منطقه‌ای بر گستره وسیعی از سرزمین ایران حاکمیت دارد. استان کردستان یکی از استانهای ایران، از این فراز و نشیب‌ها در امان نمانده و با وجود تنوع منابع و پتانسیل‌های بالای طبیعی و محیطی، از نظر دارا بودن شاخص‌های توسعه، در جایگاه پایین‌تری نسبت به دیگر استانهای کشور قرار دارد.

استان کردستان در غرب ایران یکی از استان‌هایی است که با وجود دارا بودن منابع، پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های فراوان همچنان در گروه استانهای توسعه نیافته و محروم قرار دارد.

با توجه به مطالب گفته شده مقاله حاضر درصدد است تا با تکیه بر تکنیک تحلیل عاملی تصویری از میزان نابرابری توسعه استان کردستان و دیگر استان‌های ایران ارائه دهد و به دنبال پاسخ به این پرسش است که آیا نابرابری‌های توسعه بین استان کردستان و دیگر استان‌های کشور وجود دارد؟ و میزان آن چقدر می‌باشد؟

۱-۳- اهمیت و ضرورت پژوهش

نابرابری آشکار و واضحی در فرصت‌های اجتماعی و اقتصادی بین مناطق وجود دارد تلاشهایی توسط دولتها برای از بین بردن این نامتوازن‌ی یا نابرابریها در رفاه معین می‌کند که نابرابری صرفاً یک موضوعی نیست که فقط از ساختار طبقاتی نشأت گرفته باشد، بلکه مسأله نابرابری با مناطق جغرافیایی در ارتباط است.^۱ (هال، ۱۹۷۴: ۷). تجارب کشورهای مختلف جهان از تلاش‌های حدود یک قرن در زمینه توسعه، حکایت از ضرورت بازنگری در تعاریف توسعه و انتخاب رویکردهای نوین توسعه می‌باشد. واقعیت این است که فرآیند توسعه به معنای عام آن، به ویژه برحسب آن چه که در جهان سوم کاربرد داشته، نه فقط معطوف به همگرایی مناطق و استان‌ها نبود، بلکه نابرابری‌های موجود را در تمام ابعاد تشدید کرده و در بعضی مناطق نیز واگرایی را ایجاد نموده است. در ایران، قبل از انقلاب اسلامی به علت عدم برنامه ریزی مناسب در

^۱ - hall

۱-۴- پیشینه پژوهش

در زمینه موضوع پژوهش تاکنون مطالعات زیادی با نگرش‌های و روش‌های گوناگونی در داخل و خارج کشور انجام گرفته است که اهم آن‌ها در ذیل آمده است:

ویسی (۱۳۹۳) در تحقیقی با نام بررسی و تحلیل نابرابریهای توسعه در سازمان فضایی استانهای ایران در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ با استفاده از ۲۵ شاخص مختلف جمعیتی، بهداشتی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی به بررسی نابرابری توسعه در در بین استان‌های کشور پرداخته بر اساس نتایج حاصله از تحقیق استان‌های تهران، خراسان، سمنان و یزد در هر دو دوره با جابه جایی رتبه در بین خود حائز رتبه‌های اول تا چهارم بوده‌اند. استان‌های محروم و توسعه نیافته در دوره آماری ۱۳۷۵ شامل استان‌های سیستان و بلوچستان، اردبیل، کهگیلویه و بویراحمد و ایلام و در دوره آماری ۱۳۸۵ شامل استان‌های کرمان، کردستان، ایلام و کهگیلویه و بویراحمد بوده‌اند. این نتایج حکایت از وجود نابرابریهای توسعه و شکاف شدید، بین استانهای کشور طی سالهای مورد مطالعه دارد. بطوری که در مرکز کشور استان‌های توسعه یافته و در نواحی پیرامونی و مرزی استان‌های توسعه نیافته قرار دارند.

بهشتی‌فر (۱۳۸۵) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی درجه توسعه یافتگی استان‌های کشور و مقایسه تطبیقی آن‌ها طی سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۸۱» با استفاده از ۱۶۱ شاخص اقتصادی-اجتماعی و با کمک دو تکنیک تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی به مقایسه سطح توسعه یافتگی استان‌های کشور در دو مقطع زمانی ۱۳۷۳ و ۱۳۸۱ پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سطح توسعه یافتگی استان‌ها به طور متوسط طی سال‌های مورد مطالعه به میزان ۳۰٪ بهبود یافته ولی نابرابری و تبعیض بین آن‌ها به میزان ۱۵/۷۵٪ افزایش داشته است. نقدی (۱۳۸۲) با استفاده از ۱۵ شاخص اجتماعی و با کمک تحلیل عاملی به رتبه‌بندی استان‌ها براساس نمرات عاملی در سال ۱۳۷۵ پرداخته است.

در این پژوهش پس از محاسبه الفبای کرباخ ۱۱ شاخص انتخاب شده که بر اساس مقادیر ویژه ۰/۷۸۲، واریانس متغیرهای وابسته را تبیین کرده است. استان تهران با داشتن بالاترین نمره عاملی در صدر جدول و استان هرمزگان با داشتن پایین‌ترین نمره عاملی در ذیل جدول قرار می‌گیرند. پردازی مقدم (۱۳۸۶) این گزارش با استفاده از تعریف شاخص‌ها و گروه‌بندی آنان در ابعاد مختلف (اقتصادی، اجتماعی، بازرگانی برخورداري کلان (درآمد- هزینه) بهداشتی، زیربنایی، سرمایه‌ی انسانی و مجموع ۵۴ شاخص)، استان‌های کشور براساس توسعه یافتگی در هر یک از ابعاد تعریف شده و با استفاده از روش تاکسونومی عددی و شاخص موريس، رتبه‌بندی و سطح‌بندی گردیده‌اند. نوربخش (۲۰۰۳) در مطالعه‌ای تحت عنوان توسعه انسانی و عدم تعادل منطقه‌ای در هند به بررسی نابرابری منطقه‌ای و همگرایی بین ایالت‌های هند پرداخته است. وی با استفاده از روش تحلیل عاملی، از شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی برای به دست آوردن یک شاخص ترکیبی استفاده نموده و مناطق مورد مطالعه را با توجه به آن رتبه‌بندی کرده است. برای تعیین وزن و درجه اهمیت شاخص‌ها از روش‌های تحلیل مؤلفه‌های اصلی، ضریب نابرابری و ترکیبی از آن دو استفاده نموده است. سپس با تحلیل رگرسیونی بین سه شاخص بدست آمده و شاخص توسعه انسانی به آزمون نتایج پرداخته و در انتها ایالت‌های هند را بر اساس شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی مورد مطالعه رتبه‌بندی نموده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهند که نابرابری منطقه‌ای بین ایالت‌های هند افزایش یافته است. جوآ و همکارانش^۳ (۲۰۰۳) با استفاده از تکنیک‌های آماری چند متغیره تحلیل عاملی^۴ و تحلیل خوشه‌ای^۵ و با استفاده از ۳۳ شاخص اقتصادی- اجتماعی به رتبه‌بندی مناطق پرتغال

1 - kMO

2 - Eigenvalue

3 - Joa, O.S. and Maria, M.L., A Multivariate

4 Factor analysis

5 Cluster analysis

ایران، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری) جمع‌آوری شده است.

شاخص‌های مورد بررسی با کمک تحلیل عاملی با روش مؤلفه‌های اصلی تقلیل یافته و به منظور حفظ استقلال عاملها و رفع همخطی بین آنها از دوران روش متعامد "وریماکس" استفاده شده است و با کمک درصد واریانس تراکمی قدرت توضیح دهنده‌گی فاکتورهای استخراج شده را مشخص کرده، سپس جمع نمرات عاملی را محاسبه و میانگین آنها را به عنوان معیاری برای سطح توسعه یافتگی استان‌ها در نظر گرفته و بر اساس آن رتبه بندی استان‌ها صورت می‌گیرد. جمع نمرات عاملی استان کردستان را با میانگین جمع نمرات عاملی کل کشور محاسبه و تفاوت آن‌ها میزان نابرابری استان کردستان با کل کشور نشان داده شده است. همه اطلاعات با استفاده از روش تحلیل عاملی در محیط نرم افزار Spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. علاوه بر تکنیک‌های آماری، به منظور بیان جایگاه استان کردستان در میان سایر استان‌های ایران از نرم‌افزار GIS9.3 استفاده شده است.

۱-۷- معرفی متغیرها و شاخص‌ها

در این پژوهش برای شناسایی جایگاه استان کردستان در میان سایر استان‌ها ایران و بررسی میزان نابرابری توسعه بین استان کردستان و دیگر استان‌های ایران از ۲۵ شاخص انتخابی به شرح زیر استفاده شده است.

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

امروزه اقتصاد دانان نظریه رشد متوازن در مناطق مختلف، ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح را برای رسیدن به توسعه متوازن مطرح می‌کنند و معتقدند که توسعه متعادل ناحیه‌ای برای آن است که بهترین شرایط و امکانات را برای توسعه جامع همه نواحی فراهم آورد، تفاوت‌های کیفیت زندگی بین ناحیه‌ای و درون ناحیه‌ای را به حداقل رساند و نهایتاً از بین ببرد.

پرداخته‌اند. در این بررسی به منظور ارزیابی مناسب داده‌ها، از آزمون‌های کیسر^۱ و بارتلت^۲ استفاده شده است. برای تصمیم‌گیری در مورد تعداد عامل‌های استخراج شده از آزمون اسکری^۳، معیار درصد واریانس^۴ و مقدار ویژه^۵ استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که نابرابری منطقه‌ای افزایش یافته است. باتیا و رای^۶ (۲۰۰۴) در مطالعه‌ای به نام ارزیابی سطح توسعه اقتصادی- اجتماعی در مناطق کوچک با استفاده از ۲۳ شاخص به کمک روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی به تعیین سطح توسعه ۳۸۰ بلوک در ۳۲ منطقه از هند در سال ۲۰۰۱ پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که نابرابری منطقه‌ای در بین مناطق هند افزایش یافته است.

۱-۵- سؤال‌های پژوهش

۱-۵-۱- استان کردستان از نظر شاخص‌های مختلف توسعه مورد بررسی در این پژوهش در میان استان‌های کشور در چه جایگاهی قرار گرفته است؟

۱-۵-۲- آیا بین استان کردستان و دیگر استان‌های ایران از نظر سطح توسعه نابرابری وجود دارد؟

۱-۵-۳- فاصله و شکاف نابرابری توسعه بین استان کردستان با دیگر استان‌های ایران به چه میزان است؟

۱-۶- مواد و روش‌ها

روش پژوهش در این تحقیق «توصیفی- تحلیلی» و رویکرد حاکم بر انجام تحقیق کاربردی است. برای شناسایی جایگاه استان کردستان در میان سایر استان‌ها و سنجش نابرابری توسعه بین استان کردستان و دیگر استان‌ها از ۲۵ شاخص مختلف جمعیتی، بهداشتی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی استفاده شده است. اطلاعات مورد نیاز از منابع مکتوب و اسناد منتشر شده توسط سازمان‌های رسمی اقتصادی- اجتماعی (مرکز آمار

1 Kaiser - meyer - olkin

2 bartlet

3 scree

4 Percent of variance

5 Eigenvalue

6 - Bhatia & Rai

شاخص‌های جمعیتی	شاخص‌های بهداشتی	شاخص‌های آموزشی	شاخص‌های فرهنگی	شاخص‌های اجتماعی
تراکم جمعیت	نسبت پزشک متخصص	درصد باسوادی	نسبت سالن‌های سینما	نسبت جمعیت به تلفن
درصد جمعیت شهری	نسبت پزشک	درصد باسوادی زنان	نسبت کتابخانه‌ها	نرخ اشتغال
تعداد آبادی مسکونی	نسبت دندانپزشک	نرخ باسوادی جمعیت شهری	عناوین کتاب‌های منتشره	متوسط درآمد یک خانوار شهری
تعداد سالانه‌ی مهاجرپذیری	نسبت بیمارستان	نرخ باسوادی جمعیت روستایی		نسبت بیمه‌شدگان تأمین اجتماعی
	نسبت تخت بیمارستانی	نسبت دانش‌آموزان به کارکنان		
	نسبت مراکز بهداشتی روستایی	نسبت دانشجویان دانشگاه دولتی		
	نسبت مراکز بهداشتی شهری	نسبت دانشجویان دانشگاه آزاد		

وسيله ساير عوامل درون ناحیه‌ای و به تعبیر فریدمن استعمار داخلی خنثی شود و از میان برود. (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۰: ۷۲). به موازات رشد نسبتاً سریع اقتصادی، به تدریج عدم تعادل‌های منطقه‌ای به عنوان یکی از ویژگی‌های کشورهای توسعه نیافته و درحال توسعه خودنمایی کردند؛ تعداد کمی از مناطق برخوردار از رشد و توسعه یافته و تعداد زیادی از آنها محروم از رشد و یا به تعبیر دیگر توسعه نیافته باقی ماندند. در واقع، نتایج حاصل از رشد و توسعه اقتصادی به شکلی نابرابر بین مناطق مختلف کشورها توزیع گردید که مشکلات زیادی را برای آنها به دنبال داشت.

در همین دوران، دیدگاه‌ها و نظریات متفاوتی از سوی صاحب نظران توسعه و برنامه‌ریزان منطقه‌ای ارائه گردید که دو دیدگاه کلی در این زمینه مطرح و هر یک از یک منظر خاص به توجیه شرایط به وجود آمده، پرداختند. در برابر توسعه نامتوازنی که رخ می‌داد، نظریه‌های مسلط رشد اقتصادی به توجیه آن پرداخته و آن را به عنوان مرحله‌ای گذرا به سوی تعادل منطقه‌ای قلمداد می‌نمودند و چنین استدلال می‌کردند که به کمک اثرات "رخنه به پایین" فضای محدود توسعه گسترش یافته و در نهایت به تعادل منطقه‌ای منجر خواهد شد. این دیدگاه اولویت را به "کارایی" می‌دهد تا سرمایه‌گذاری توسط کارآفرینان افزایش یافته و در نهایت تمام مناطق و افراد جامعه به واسطهٔ رخنه با پایین از منافع آن بهره‌مند گردند. اقتصاددانان‌هایی مانند "هیرشمن"، "روزن شتاین رودن"، "میردال" و ... چنین اعتقادی داشتند. با تشدید توسعه

نظریه‌های ارائه شده درباره دستیابی به توسعه را می‌توان به دو گروه عمده نظریه رشد نامتعادل و نظریه رشد متعادل تقسیم کرد:

الف) پرو، هیرشمن، سینگر، کیند لبرگر، استرین، روستو، از پیروان دکتترین رشد نامتعادل هستند که در آن نظریه قطب رشد متجلی می‌شود.

نظریه قطب رشد پویا بر دو اثر استوار است: یکی آثار تمرکز و دیگری پخش. بر پایه این نظریه، رشد همزمان در همه جا اتفاق نمی‌افتد بلکه در نقاط یا قطبهای توسعه اتفاق می‌افتد که از قدرت جاذبه بالایی برخوردارند (اثر تمرکز). این نقاط، توسعه را در کانالهای پخش می‌کنند که کل اقتصاد را تحت تاثیر قرار می‌دهد (اثر پخش). (کلاتری، ۱۳۸۰: ۶۰-۷۰).

ب) طرفداران نظریه قطب رشد معتقدند که گسترش شهرها منجر به توسعه اجتماعی اقتصادی روستاها می‌گردد و در نتیجه باید به دنبال گسترش و رشد صنایع در شهرهای بزرگ بود. میردال، هاریس، دویر، فورد، میسرا معتقدند که نظریه قطب رشد نتوانسته است نابرابری و عقب‌ماندگی بین مناطق مختلف را در کشورهای توسعه نیافته از بین ببرد بلکه باعث تشدید نابرابری منطقه‌ای شده است و لذا الگوی مناسبی برای کشورهای توسعه نیافته نمی‌باشد (قره باغیان، ۱۳۷۹: ۱۹۰-۱۷۰). البته در بررسی نظریه قطب رشد، آنچه که نباید فراموش شود این نکته می‌باشد که ایجاد هر قطب رشدی نمی‌تواند توأم با موفقیت باشد؛ چرا که ممکن است به راحتی آثار آن به

جدول (۱): رتبه استان های کشور بر اساس فاکتورهای شش گانه تحلیل عاملی

سال ۱۳۷۵

رتبه	جمع نمرات عاملی	نام استان	ردیف
۷	2.04	آذربایجان شرقی	۱
۱۵	-1.12	آذربایجان غربی	۲
۲۳	-2.78	اردبیل	۳
۵	2.44	اصفهان	۴
۲۵	-3.26	ایلام	۵
۱۳	-0.91	بوشهر	۶
۱	5.15	تهران	۷
۱۴	-1.01	چهار محال بختیاری	۸
۲	3.61	خراسان	۹
۱۰	0.57	خوزستان	۱۰
۱۶	-1.23	زنجان	۱۱
۳	۱.۰۳	سمنان	۱۲
۲۲	-2.64	سیستان و بلوچستان	۱۳
۹	1.75	فارس	۱۴
۲۰	-2.66	کردستان	۱۵
۸	1.89	کرمانشاه	۱۶
۱۸	-1.34	کرمان	۱۷
۲۴	-3.15	کهگیلویه و بویر احمد	۱۸
۱۲	0.42	گیلان	۱۹
۲۱	۶-2.6	لرستان	۲۰
۶	2.08	مازندران	۲۱
۱۱	0.53	مرکزی	۲۲
۱۹	-2.56	هرمزگان	۲۳
۱۷	-1.27	همدان	۲۴
۴	3.01	یزد	۲۵

مأخذ: محاسبات نگارندگان

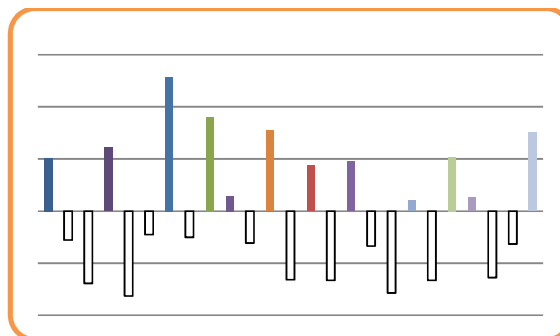
نامتوازن، دیدگاه انتقادی وابستگی و لزوم عدالت در توزیع توسط "فرانک"، "پربیش"، "فورتادو" و... ارایه گردید. این دیدگاه، به جای رشد و کارایی، اولویت را به عدالت توزیع داده و توسعه نامتوازن را سرشت دیدگاه های مسلط دانسته و بازدارنده ی اصلی توسعه متوازن را مناسبات ساختاری بین مناطق مرکز و پیرامون می داند. تجربه کشورهای مختلف نشان می دهد که اجرای برنامه ریزی توسعه ملی در کشورهای توسعه نیافته پیامدهای یکسانی نداشته و در اکثر موارد موجب بروز مشکلات و عدم تعادل های منطقه ای گشته است. (صرافی، ۱۳۷۷: ۶۹).

۳- یافته ها (بحث، بررسی و تجزیه و تحلیل داده ها)

در این پژوهش که به مطالعه شناسایی جایگاه استان کردستان در میان سایر استان ها ایران و بررسی میزان نابرابری توسعه بین استان کردستان و دیگر استان های ایران با استفاده از ۲۵ شاخص مختلف جمعیتی، بهداشتی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی انجام گرفته است. ابتدا شاخص های جمع آوری شده با کمک تحلیل عاملی با روش مؤلفه های اصلی تقلیل یافته و به منظور حفظ استقلال عامل ها و رفع هم خطی بین آن ها از روش دوران متعامد "وریماکس" استفاده شده است و با کمک درصد واریانس تراکمی قدرت توضیح دهنده فاکتورهای استخراج شده را مشخص، سپس جمع نمرات عاملی را محاسبه و میانگین آنها را به عنوان معیاری برای سطح توسعه یافتگی استان ها در نظر گرفته و براساس آن استان ها را رتبه بندی، سپس جمع نمرات عاملی به دست آمده برای استان کردستان را با میانگین کشور مقایسه و اختلاف توسعه و نابرابری استان کردستان را با میانگین کشور به دست آمده است که نتایج آن ها در جداول زیر آمده است:

نمودار (۱): رتبه استانهای کشور بر اساس فاکتورهای شش گانه تحلیل عاملی

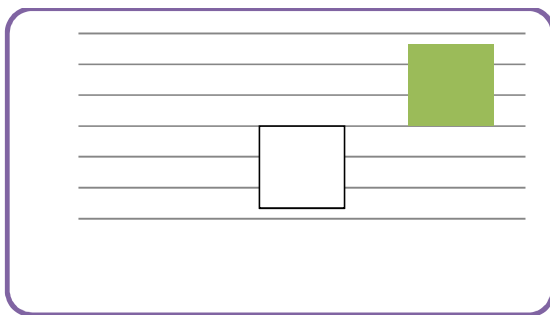
سال ۱۳۷۵

مأخذ: محاسبات نگارندگان

نمودار (۲): مقایسه رتبه استان کردستان با میانگین کشوری از نظر جمع نمرات

عاملی در سال ۱۳۷۵

مأخذ: محاسبات نگارندگان

با توجه به جدول (۲) و نمودار (۲) در سال ۱۳۷۵ میانگین جمع نمرات کل استانها در ایران از نظر شاخصهای مورد بررسی صفر بوده و در همین سال، از نظر شاخصهای مذکور میزان جمع نمرات عاملی برای استان کردستان ۲/۶۶- به دست آمده است که با توجه به صفر بودن میانگین جمع نمرات عاملی کل کشور میزان ۲/۶۶ تفاوت بین میانگین نمرات عاملی کل کشور و استان کردستان دیده می شود که نشان از فاصله زیاد و نابرابری شدید سطح توسعه این استان با میانگین کشوری می باشد.

حال به بررسی سطح توسعه یافتگی استانهای کشور در سالهای ۱۳۸۵ پرداخته می شود. براساس تقسیمات سیاسی-اداری سال ۱۳۷۵ ایران دارای ۲۵ استان بود. در سال ۱۳۸۵ استانهای خراسان جنوبی، رضوی و شمالی از استان خراسان و استانهای قم و قزوین و گلستان به ترتیب از استانهای تهران، زنجان و مازندران تفکیک و مستقل شدند. لذا در سال ۱۳۸۵ تعداد استانهای مورد بررسی ۳۰ استان هستند. لذا در این مطالعه با توجه به عدم آمار این استانها در سال ۱۳۷۵ فقط به بررسی آمار این استانها در سال ۱۳۸۵ پرداخته شده است.

شکل (۱): رتبه بندی استانهای کشور در سال ۱۳۷۵ مأخذ: محاسبات نگارندگان

همانطور که در جدول (۱)، نمودار (۱) و شکل (۱) دیده می شود استانهای تهران، خراسان، سمنان و یزد رتبههای اول تا چهارم را از بین استانهای ایران به خود اختصاص داده اند که این رتبهها بالا بودن میزان توسعه این استانها را نشان می دهد همچنین استانهای سیستان و بلوچستان، اردبیل، کهگیلویه و بویراحمد و ایلام به ترتیب در رتبههای بیست و دو، بیست و سه، بیست و چهار و بیست و پنج قرار دارند. در این سال استان کردستان با جمع نمرات عاملی ۲/۶۶- دارای رتبه بیست در میان استانهای کشور می باشد.

جدول ۲- مقایسه رتبه استان کردستان با میانگین کشوری از نظر جمع نمرات

عاملی در سال ۱۳۷۵

میانگین کشور	کردستان	اختلاف
۰	-2.66	2.66

مأخذ: محاسبات نگارنده

جدول (۳): رتبه استانهای کشور بر اساس فاکتورهای شش گانه روش تحلیل

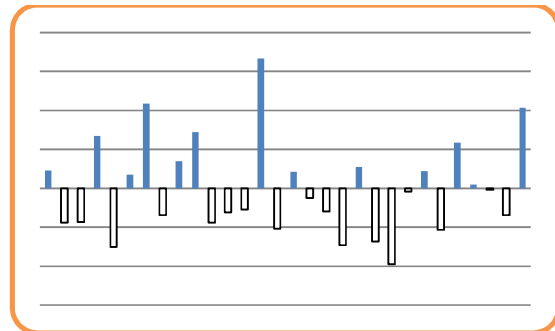
عاملی سال ۱۳۸۵

ردیف	استان ها	جمع عاملی	نمرات	رتبه
۱	آذربایجان شرقی	0.91	۹	۹
۲	آذربایجان غربی	-1.76	۲۳	۲۳
۳	اردبیل	-1.74	۲۲	۲۲
۴	اصفهان	2.68	۵	۵
۵	ایلام	-3.02	۲۹	۲۹
۶	بوشهر	0.70	۱۲	۱۲
۷	تهران	4.35	۲	۲
۸	چهارمحال بختیاری	-1.38	۲۱	۲۱
۹	خراسان جنوبی	1.39	۷	۷
۱۰	خراسان رضوی	2.89	۴	۴
۱۱	خراسان شمالی	۶-1.7	۲۴	۲۴
۱۲	خوزستان	-1.24	۱۹	۱۹
۱۳	زنجان	-1.08	۱۷	۱۷
۱۴	سمنان	6.66	۱	۱
۱۵	سیستان و بلوچستان	-2.07	۲۵	۲۵
۱۶	فارس	0.85	۱۱	۱۱
۱۷	قزوین	-0.50	۱۶	۱۶
۱۸	قم	-1.20	۱۸	۱۸
۱۹	کردستان	-2.92	۲۸	۲۸
۲۰	کرمانشاه	۱۰۱.	۸	۸
۲۱	کرمان	-2.74	۲۷	۲۷
۲۲	کهگیلویه و بویر احمد	-3.89	۳۰	۳۰
۲۳	گلستان	-0.18	۱۵	۱۵
۲۴	گیلان	0.87	۱۰	۱۰
۲۵	لرستان	-2.13	۲۶	۲۶
۲۶	مازندران	2.35	۶	۶
۲۷	مرکزی	0.19	۱۳	۱۳
۲۸	هرمزگان	۸-0.0	۱۴	۱۴
۲۹	همدان	-1.38	۲۰	۲۰
۳۰	یزد	4.13	۳	۳

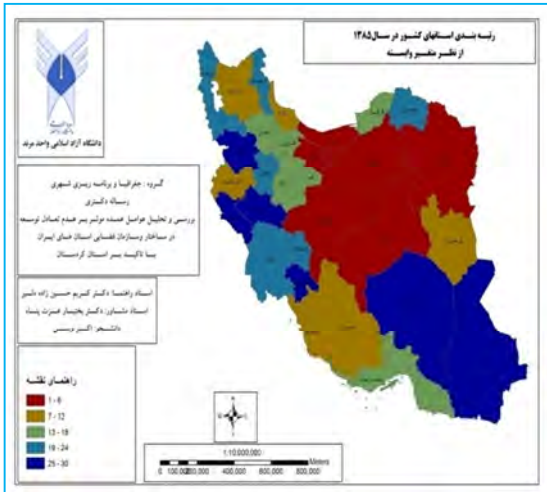
مأخذ: محاسبات نگارندگان

نمودار (۳): رتبه استانهای کشور بر اساس فاکتورهای شش گانه روش تحلیل

عاملی سال ۱۳۸۵

مأخذ: محاسبات نگارندگان

شکل (۲): رتبه بندی استانهای کشور در سال ۱۳۸۵. مأخذ: محاسبات نگارندگان

همانطور که در جدول (۳)، نمودار (۳) و شکل (۲) دیده می شود استان های سمنان، تهران، یزد و خراسان رضوی، رتبه های اول تا چهارم را از بین استان های ایران به خود اختصاص داده اند که این رتبه ها بالا بودن میزان توسعه این استان ها را نشان می دهند. همچنین استان های کرمان، کردستان، ایلام و کهگیلویه و بویر احمد به ترتیب در پایین جدول به ترتیب رتبه های بیست و هفت، بیست و هشت، بیست و نه و سی قرار دارند.

جدول (۴): مقایسه اختلاف توسعه استان کردستان با میانگین کشور از نظر جمع

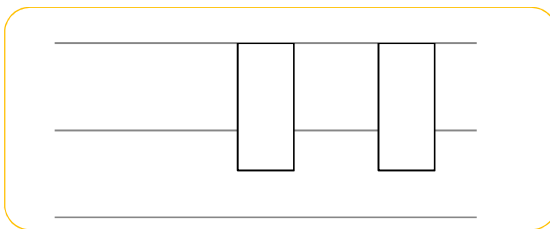
نمرات عاملی در سال ۱۳۸۵

اختلاف	کردستان	میانگین کشور
2.92	-2.92	۰

مأخذ: محاسبات نگارندگان

نمودار (۴): مقایسه اختلاف توسعه استان کردستان با میانگین کشور از نظر جمع

نمرات عاملی در سال ۱۳۸۵

مأخذ: محاسبات نگارندگان

۲- بهشتی فر، محمود، فطرس، محمدحسین (۱۳۸۵) تعیین سطح توسعه یافتگی استان‌های کشور و نابرابری بین آن‌ها طی سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۸۳، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دیماه ۱۳۸۵، شماره ۵۷

۳- پردازی مقدم، سعیده، (۱۳۸۶) روش‌های تحلیل چند متغیره و کاربرد آن در سطح بندی استان‌های کشور، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران

۴- جان رنای شورت، یونگ هیون کیم (۱۳۸۶) ترجمه احمد پوراحمد و شایان رستمی، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ دوم

۵- حسین زاده، دلیر (۱۳۸۰)، برنامه ریزی ناحیه ای، انتشارات سمت.

۶- شیخی، محمد (۱۳۸۰) جایگاه برنامه ریزی منطقه ای در ایران (ضرورتها، مشکلات و طرح چند پیشنهاد) مجله سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۲۳-۲۱.

۷- صرافی، مظفر (۱۳۷۷) مبانی برنامه ریزی منطقه ای، تهران، انتشارات دفتر آمایش و برنامه ریزی منطقه ای، سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی.

۸- قره‌باغیان، مرتضی (۱۳۷۹) اقتصاد رشد و توسعه، جلد اول، تهران، نشرنی، چاپ نهم.

۹- کلاتری، خلیل (۱۳۸۰) برنامه ریزی و توسعه منطقه ای (تئوریا و تکنیکها)، انتشارات خوشبین، چاپ اول، تهران

۱۰- کلاتری، خلیل (۱۳۷۵) پردازش و تحلیل داده ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی، نشر فرهنگ صبا، چاپ سوم، تهران.

۱۱- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، سالنامه آماری کشور.

۱۲- نوریخس (۱۳۷۸) توسعه‌ی انسانی و تفاوت‌های منطقه‌ای در ایران، الگوی سیاستی مجله پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی.

۱۳- پیترو، هال (۱۳۷۵) نظریه و روش در برنامه ریزی منطقه‌ای، مترجم: محسن حمدی و دیگران، جزوه درس برنامه ریزی ملی و منطقه‌ای، دوره دکتری شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی.

۴- جمع بندی و نتیجه گیری

یکی از مشخصه های بارز کشورهای توسعه نیافته فاصله زیاد بین سطوح توسعه مناطق و استان‌های آن‌ها می‌باشد. به طوری که استان‌هایی که در مرکز و نزدیک آن قرار دارند بیشتر مورد توجه سیاستگذاران و برنامه ریزان هستند و منابع و امکانات بیشتری را نسبت به مناطق حاشیه‌ای و پیرامونی به سوی خود جذب می‌کنند. در نتیجه آن واگرایی در حاشیه‌ها و هم‌گرایی در مرکز که از نتایج الگوهای قطب رشد و مرکز - پیرامون است و در نتایج این تحقیق نیز دیده می‌شود به وجود می‌آید. نتایج پژوهش حکایت از افزایش نابرابری توسعه در بین استان کردستان و دیگر استانهای ایران دارد، به طوری که استان کردستان از رتبه ۲۵ در سال ۱۳۷۵ به رتبه ۲۸ در سال ۱۳۸۵ نزول داشته است. میزان اختلاف و نابرابری توسعه استان کردستان با میانگین کشوری در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ به ترتیب ۲/۶۶، ۲/۹۲ بوده که ۰/۲۶ افزایش داشته که این نشان از فاصله زیاد و نابرابری شدید سطح توسعه این استان با میانگین کشوری می‌باشد.

منابع

- ۱- امیراحمدی، هوشنگ (۱۳۷۵) پویایی شناسی توسعه و نابرابری استان‌ها در ایران، مجله (نشریه) اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره مهر و آبان ۱۳۷۵ - شماره ۱۰۹ و ۱۱۰
- 14- Bhatia, y.k. and rai. S.c.(2004) Evaluation of socio economics development in small area, sponsored by planning commission
- 15- Joao, Oliveira, S. Maria, Manuela, L., (2001) A Multivariate Methodology to Uncover Regional Disparities, Departamento de Matematica